

שלום רוזנברג

חכמות וצללים

החכמה האנושית מאירה את את סודות העולם אך באותה עת מסתירה תחומים אחרים. עוד על הקבצן הגידם מסיפורי ר' נחמן

ומה הטענה כנגד בעל ידיים זה? ר' נחמן חיפש בכל דמות ודמות את הפרדוקס. כדי להבין את הפרדוקס שברמות זו, מבקש אני להביא רעיון של הראי"ה קוק המלווה אותי שנים רבות. אנסה להקדים משל. אדם חנה ביער בלילה וכבעלותו נורה חשמלית שאיתה הוא מאיר את האוהל שלו. נורה זו מאפשרת לו לראות היטב את מה שנמצא סביב לו, אך דווקא מצב זה מחשיך ומנטרל את ראייתו לחוץ ולמרחק. האובייקט המוצגל המאיר עצמו יוצר מציאות שבה דברים אחרים יהפכו לחשוכים. אם אותו אדם יעביר את הנורה למקום אחר, המקום הקודם ייהפך לחשוך. במילים אחרות, הנורה השכלית המוגבלת שלנו יוצרת תמונות חלקיות של העולם, פרספקטיבות של דבר מסוים, אך חוסר יכולת לראות מעבר לדבר עצמו. היכולת לשמוע דופק אחר גורמת לנו לעיתים להתעלם מיתר הדפקים היוצרים את המכלול.

אתגר זה עומד גם בפני המדע, וזאת בגלל הקושי ליצור סינתזה בין התחומים. הצללים הנוצרים מהארת הנורה הם הסתירות והפרדוקסים הנוצרים בין אסכולות מדעיות שונות הנוגעות באותו תחום. דוגמה חשובה לכך – הצללים שבין תחום הפסיכולוגיה ומדעי המוח. האם אני מתאר את האדם כרובוט עם מוח מפותח וזה מסביר הכול, או אולי האדם הוא בעל עולם פנימי פסיכולוגי עשיר שלא ניתן להסבירו אך ורק בצורה מטריאליסטית. אלו הן תמונות שונות אשר כל אחת מהן מטילה חושך על השני. הקושי הוא לפתח תמונה המאחדת בין פרספקטיבות אלה. הרב קוק מתאר סתירות אלה בצורה פרדוקסלית על ידי מגבולתיה של ספירת "מלכות", המעניקה לנו תמונות חלקיות של המציאות, ולדעתי מחייבת אותנו לעבור גם לספירה אחרת, ספירת "סוד" הקבליית. היא הספירה של "הכול".

מגבלה טכנולוגית

הגיבור הרביעי, אחד התפאורות העצמית, אומר כי "כשיש רוח סערה הוא יכול לעכבו בידיו ולעשותו בידיו לרוח משקל". בהקשר זה כוח הידיים מסמל עברונו את היכולות הטכנולוגיות של האדם השואף לשליטה בכוחות הטבע, עד כדי היכולת לעצור ולווסת את הסערה לעוצמה הרצויה. אנו שהיינו ערים לסערות קשות שעדיין משתוללות בעולם, לא יכולים להסכים לגרולתו של האדם בתחום זה. רבירי הנביא עדיין בתוקף: "מי מיד בשעלו מים" (ישעיהו מ, יב). אנו אמנם משתמשים בידיו להערכת משקל, אך אין אנו שולטים על "כפת המאזניים" – תופעות הטבע עצמן.

עוד כמה שורות ואסיים את רשימתי, בהרגשה קשה ש"העיקר חסר מן הספר". מאחורי כל מה שנכתב עד כאן יש סיפור נוסף, סיפור על בת מלכה שנמצאת בשבי... אך הקבצן חסר הידיים שואל את הגיבור הרביעי דווקא על טכניקה הנראית בעיניו החשובה ביותר שנוצרה בידי האדם: המוזיקה והניגון.

הטכנולוגיה התקרמה באופן מופלא, אולם המוזיקה היא זו שיכולה להגיע אל עולמנו הפנימי. אלא שר' נחמן מרגיש כי גם המוזיקה מוגבלת, וכדי להציל את בת המלכה אנתנו וקוקים למוזיקה אחרת שעדיין אינה ברשותנו. זה כנראה הדעיון של הניגון שעליו מדבר ר' נחמן. ●

לכבוד יום הסתלקותו של רבי נחמן מברסלב, ביקשתי ברשימתי הקודמת להביא לפניכם קטעים מסיפורו "שבעת הקבצנים". התמקדתי בחלק השישי, סיפורו של הקבצן חסר הידיים (להלן, הגידם). מום זה, כמו כל המומים בסיפורי הקבצנים, מהווה ביקורת אירונית נגד תופעות שכיחות ואבסורדיות שבחברה האנושית, המודגשות אף יותר בעולמנו הפוסט־מודרני, שבו השאפות של בני האדם אינן מובילות את העולם לקראת גאולה ועתיד טוב יותר ואף לא לאושר עמוק יותר.

כמו בכל הפרקים של הסיפור, מכיל פרק זה מעין תחרות בין דמויות שונות – שאותן אכנה "גיבורים" – לבין בעלי המום. ואנא, כדי להבין את מבנה הפרק והסיפור כולו, תחשבו על הגידם שחייב היה להיאבק נגד הדמיסה מתאגרפים מקצועיים, וניצח. ועתה אזהרה קודמת. רציתי שהקורא יוכל להבין את הטקסט וגם את נקודות הביקורת, לפיכך הרשיתי לעצמי לעשות פה ושם שינויים בטקסטים. ייה רצון שבכשמים לא יכעסו עליי.

מוזיקה של כלי דם

דמותו של הגידם מביאה אותנו לרון בכוח ובעוצמה על כל גוניהם. הביטוי הראשון של הכוח, שעליו עמדנו בפעם הקודמת, הוא השימוש בנשק. חסר הידיים פסל זאת. הגידם מוכיח שיש בכוח פרדוקס ואולי – לפני זה – טרגדיה. ה"גיבור", שכנגדו הגידם קורא תיגר, מוצלח בהריקת חיצים אך לא בהחזרתם אחרי שנוזקו, קל חומרם אם הגיעו למטרה. ועתה ל"גיבורים" האחרים. המתחרה השני מתפאר בפני הקבצן "שיש לו כח כוח בידיו, שאצל מי שהוא לוקח... ולחלוקה שלו מאחרים הופכת לנתינתו". וממילא הוא בעל צדקה! לבי אומר לי שלר' נחמן הייתה כאן אינטואיציה בנוגע לאשליות שהכלכלה הייתה אמורה להביא לאנושות ומתוך כך בנוגע לטקסטורפות שנגרמו בשל כך.

ועתה לגיבור השלישי. שוב בעל כוח בידדים, אך אצלו הידיים פועלות בשני ממדים – בסמלי ובריאלי. כפעולה סמלית – הוא יודע לעשות את פעולת ה"סמיכה", הנעשית על ידי שימת הידיים על ראשו של אחר. הידיים הופכות סמל להאצלת הממכות או להעברת החכמה. דוגמה מסורתית קלאסית לכך: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון... וְסִמַּכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו... וְנָתַתָּ מִחוֹדֶךָ עָלָיו". אנו מעבירים את החכמה, כוח גרול אף יותר מהממון.

אך בידי דמות זו יש גם חכמה נוספת הקשורה לידיים, הפעם פעולה ריאלית: בבתי חולים אנו עוד מודדים את הדופק בידדים, אולם בעבר, בתקופה העתיקה ובימי הביניים, הייתה קיימת צורה של ריאגנוזה רפואית שבה ויכתי להתנסות לפני שנים רבות. רבי נחמן הכיר אותה. הדופק היה נוגע בכמה אצבעות בו זמנית בכלי דם שונים, ומתוך כך הייתה נוצרת מעין מוסיקה של כלי הדם. יש הברל מסוים בין פעימות הדופק באברים השונים, והשילוב שלהם יוצר ריתמוס מסוים, מעין מוסיקה של דפקים שונים. משל למה הדבר דומה? כאילו בעת ובעונה אחת אנו שומעים כמה שונים שלא פועלים בדיוק באותה צורה, אך השילוב שלהם יוצר מעין מוסיקה כללית. לפי זאת, ניתן לדופק להיכנס לתוך הגוף דרך ידיו.

הבא. חלק ממאפיינים אלו מאוד ייחודיים, ועל כן סביר מאוד בעיניי שיש כאן העתקה (או גלגול של סיפור על דמות אחת לדמות אחרת). אכן לא ניתן לשלול את הסברה שיש כאן העתקה של מוטיבים מסוימים (או גלגולם) ולא העתקה של הסיפור כולו.

בתגובה ל"כתמים עיוורים" מאת צור ארליך, גיליון פרשת כי תצא

עיוורון המבקר

ברשימתו על ספרה של אלה מושקוביץ־זייס, "שיער כחול פרחים אדומים", צור ארליך מתלונן בדרכו המעודנת ש"הכפית לא תמיד נדחפת אל תוך הפה", כלומר שאין צורך להסביר יותר מדי. לדעתי, הכפית שבזכותה טעם ארליך את הספר ממש קטנה מדי, מצקת מתאימה יותר למבקר זה. ועוד לפני הכול: הרי נחוץ להסביר לו את המובן מאליו. איך קורה שמבקר הספר אינו מבין מהו נושא הדיומן – הציור האבוד של האמן הגרמני נולדו שסביב היעלמותו סבה היצירה כולה, על כל השלכותיה. לא חייבים לדעת הכול, אבל אפשר היה לו להציץ בוויקיפדיה וללמוד מה שנאמר בספר (אחרי תחקיר מעמיק) על מהי אמנות מנוונת, על האירוניה בהחרמת יצירות אמנות בידי הנאצים, מהו דוד שני ומהו דוד שלישי של הגרמנים הללו שסביהם שירתו את הרייך. במקום אלה הוא מתעסק בשמות הדמויות ובתוך כך לא עוצר לחשוב על שם הספר ולא מבין את משמעותו. כל כך הרבה כתמים עיוורים ברשימה קצרה כל כך?

פרופ' צוקרמן, מומחה להיסטוריה גרמנית, קרא את כתב היד ואישר את כל הפרטים שהמבקר אפילו לא ראה. ד"ר תמר קטקו וד"ר הנרי אונגר קראו וכתבו חוות דעת נלהבות. אז מה, המומחים לנושא הספר אמרו את דבריהם. גם לצור ארליך זכות לומר את דברו. לא ככה? כן. כמוכן. אבל הרי הוא לא יודע במה הספר עוסק. הוא מזכיר במשפט או שניים איזשהו ציור ומשהו על גרמנים ויהודים. האם הוא מבין את משמעות הדברים. מרוע הם שם, על מה באמת המדובר. ואתה שואל את עצמך, איזו עוות מצח – לא בהבעת דעה אחרת, אפילו כזו שמעידה על אי למידה; אבל ללגלג על דעתם של מלומדים אלה, ומי הוא המלגלג.

וגם התחבולה העייפה, המתשת הזאת: הכול שחורר לבן. כך או כך. באמת? הרי זו אמרה מתחכמת שאפשר להחלי בקלות על כל יצירה. "מלחמה ושלום"? ארי אז? למה להאכיל אותנו בכפית? אי אפשר קצת פחות מלחמה ואולי יותר שלום או ההפך? "החטא ועונשו"? – אולי משהו יותר סובטיילי כמו איזה פשע קטן ומאסר על תנאי? או שאולי גם כאן סובל המבקר מכתם עיוור – כלשהו וראוי לטפל בצרה הזאת?

המסקנה שלי, כעורך הספר, היא שלמען מבקרים כנ"ל נחוץ לצרף לספר דפי הסבר. עובדה, מי שסובל מכתמי ראייה לא יבחין בכתוב גם אם באות הגדולה ביותר.

חיים פסח

חיים פסח הוא עורך ספרותי, מבקר ספרות ומתרגם

תשובות 11 // משינה / 2. מונסון / 3. בני ברק / 4. פספוסים / 5. קומפילציה / 6. תמר / 7. שלושת השקרים / 8. "הרוח בערבי הנחל" / 9. עקרב / 10. פברואר (בשנה לא מעוברת). 4 שבועות של 7 ימים של 3×8 שעות של 6×2 דקות / 11. "מות המחבר"